

Scheidingen die leiden tot problematisch ouderschap

Een visie

Bijdrage aan de *Divorce Challenge*

Een visie op scheidingen die leiden tot problematisch ouderschap

15 november 2016

Bijdrage aan de *Divorce Challenge*

door

Gerda M.M. de Boer	orthopedagoog, begeleider van ouders en kinderen in echtscheidingssituaties in eigen praktijk, forensisch en Mfn-familiemediator, bijzondere curator, docent gescheiden ouderschap.
Sanne Kanselaar	orthopedagoog-generalist i.o., forensisch en Mfn-familiemediator, bijzondere curator, KIES-coach en basis EFT-therapeut in eigen praktijk.
Jurjen A. Tak	orthopedagoog-generalist, klinisch psycholoog-niet praktiserend, supervisor, docent pedagogiek en hoofdredacteur van het <i>Handboek Psychodiagnostiek voor de Hulpverlening aan Kinderen en Adolescenten</i> .
James Rijnders	Gz-psycholoog, psychotherapeut, traumatherapeut en EMDR-practitioner.

Een vechtscheiding kent enkel verliezers... Willen wij kinderen beschermen tegen de gevolgen van (v)echtscheiding dan zullen wij op een andere manier naar deze problematiek moeten kijken: niet alleen juridisch, maar primair pedagogisch en met meer aandacht voor de noden van de ouders.

1 Inleiding

Op 5 september jl. lanceerde minister Van der Steur van het Ministerie van Veiligheid en Justitie en ombudsvrouw Margrite Kalverboer de *Divorce Challenge*, een oproep aan de samenleving om ideeën in te zamelen ten behoeve van het aanpakken van vechtscheidingen. Het is opvallend dat deze oproep uitsluitend van dit ministerie komt. In dit stuk wordt betoogd dat het juridisch referentiekader bij echtscheidingen weliswaar onmisbaar is, maar niet voorop zou moeten staan. De vraag is, wat kan bijdragen aan de ontwikkeling van goed ouderschap in tijden van echtscheiding.

2 Echtscheiding: ingrijpend voor volwassenen

Een echtscheiding is een ingrijpende gebeurtenis in een mensenleven. Er zijn veel gevolgen: sociale (denk aan de relatie met de eigen kinderen, met familie en vrienden), psychische (stress door alle veranderingen die bovendien vaak niet vrijwillig plaatsvinden; rouw over verlies van liefde en alles wat vertrouwd was), lichamelijke (veel mensen slapen een tijd lang slechter; de weerstand tegen ziektes neemt af) en materiële (er moet verhuisd worden en het welvaartsniveau daalt aanzienlijk). Wanneer volwassenen scheiden die óók ouder zijn, stelt dat extra eisen aan hen als ouders. De relatie wordt beëindigd, maar het ouderschap niet. Dat wordt gereorganiseerd en krijgt een nieuwe betekenis. Eén op de zeven scheidingen neemt door allerlei factoren echter zo'n vorm aan dat die reorganisatie van het ouderschap niet goed lukt. Hun kinderen lijden daar onder. Natuurlijk verdienen de kinderen steun (en wel aangepast aan hun leeftijdsfase en verstandelijke, sociale en emotionele ontwikkeling), maar de oorzaak van hun lijden ligt in het onvermogen van de ouders om hun ouderschap een nieuwe vorm te geven. De vraag is dus allereerst hoe we ouders hierbij kunnen ondersteunen.

Echtscheiding vraagt reorganisatie van het ouderschap.

3 Echtscheiding: potentieel schadelijk voor de kinderen

Voor kinderen die van hun scheidende ouders emotioneel, sociaal en fysiek afhankelijk zijn levert de scheiding dan ook veel spanning op. Ook zij moeten zich aanpassen aan veranderingen, rouwen over het verlies van wat zo vanzelfsprekend leek en ervaren grote machteloosheid want ze hebben er niets over te zeggen. Voor kinderen is het lastig dat hun ouders wel hun ouders blijven, maar ook flink veranderen. De gevolgen van dit alles weerspiegelen zich in het feit dat kinderen van gescheiden ouders gemiddeld genomen op alle gebieden van het leven vaker problemen hebben. Maar: dat is een gemiddelde. Hoewel

een echtscheiding voor ieder kind ingrijpend is (in de woorden van Martine Delfos: ‘het is het einde van hun jeugd’) hangen de gevolgen sterk af van wat er precies gebeurt. Zo kan een goede relatie tussen ouders en kinderen veel opvangen en wanneer de ouders hun scheiding en het gescheiden ouderschap goed weten te regelen, scheidt dat grote schade bij de kinderen. Want het is vooral de langdurige stress door langdurige ruzies die de schade bij de kinderen veroorzaakt. In die gevallen weten ouders hun emoties onvoldoende te reguleren en is er onvoldoende pedagogisch besef. Vandaar dat er ook wel eens kinderen opgelucht zijn wanneer hun ouders scheiden. Maar dat is een minderheid. De scheidingen met serieuze traumatische gevolgen voor kinderen zijn gelukkig ook een minderheid. Maar niettemin leiden scheidingen met problemen in het ouderschap tot zoveel schade bij zoveel kinderen dat terecht de vraag gesteld wordt wat hier aan te doen is. Die vraag betreft ook de relatief goed verlopende scheidingen: wat kan er in het algemeen gebeuren om de gevolgen van scheidingen voor kinderen te verminderen waardoor hun emotieregulatie verbetert, hun zelfbeeld niet wordt beschadigd en ze met meer vertrouwen in de toekomst hun eigen relaties kunnen opbouwen. De schade die een echtscheiding heeft veroorzaakt, wordt namelijk soms pas duidelijk in de partnerrelaties van de kinderen. Het opvoeden van een kind is als het bouwen van een huis: de relatie met de ouders vormt een essentieel onderdeel van het fundament. Daar wil je zo min mogelijk van beschadigen, om te zorgen dat de volgende verdiepingen overeind blijven.

De relatie tussen ouders en kinderen is van belang voor de kwaliteit van de relaties die de kinderen opbouwen.

4 Echtscheiding heeft weinig aandacht gekregen in opleidingen

Gegeven de gevolgen van problematische echtscheidingen en het feit dat het percentage echtscheidingen al jaren groeit, is het vreemd dat tot voor kort de aandacht voor dit onderwerp in hbo- en academische opleidingen ver te zoeken was. Het lijkt er op dat we echtscheidingen ongeveer net zo bekeken als het weer: het is er, je houdt het in de gaten, maar je doet er niet veel aan: soms moet je even schuilen of een regenjas aantrekken, maar als het regent word je nat, zo is het gewoon.

Echtscheiding is lang bezien zoals het weer: het is soms vervelend, maar je doet er weinig aan.

Mogelijk is het feit dat veel hulpverleners zelf ook een scheiding hebben meegemaakt van belang. Persoonlijke ervaringen betekenen immers niet altijd een beter inlevingsvermogen of een grotere actiebereidheid. Misschien werkt het net zoals bij leerkrachten die vroeger gepest werden – die hebben daar nogal eens zo de schrik van, dat als het in hun eigen klas gebeurt ze liever de andere kant uitkijken. Het valt in ieder geval op dat in de praktijk van onderwijs en zorg veel kansen op preventie worden gemist. En dat is jammer, want als het conflict eenmaal in alle hevigheid is opgelaid is het net een brand in een hooischuur: hij was te voorkomen geweest als de lucifers goed waren opgeborgen, maar eenmaal ontstaan is er geen houden meer aan. Dat vuur gaat ten koste van de belangen van het kind. Het kind heeft behoefte aan samenwerkende, communicerende ouders, die elkaar de ruimte geven om ouder te zijn en aan het kind de ruimte geven kind te zijn – bij beide ouders.

5 Kansen voor preventie: de zwangerschap

Terecht wordt wel eens opgemerkt dat het raar is dat ouders die een jong hondje nemen het normaal vinden om op 'puppy-cursus' te gaan, terwijl ze wachten op problemen voordat ze een oudercursus volgen. Niet voor niets staan de bladen vol met opvoedtips. Door de kleine gezinnen krijgen we in onze maatschappij het opvoeden niet meer met de paplepel ingegoten.

Als het gaat om echtscheiding zou er bij de eerste voorlichting ook aandacht dienen te zijn voor de gevolgen van het ouderschap voor de partnerrelatie; dat zou heel goed een aantal echtscheidingen kunnen voorkomen. Aandacht voor de voorgeschiedenis van de ouders is daarbij op z'n plaats. Als ouders zelf gescheiden ouders hebben, hoe kijken ze dan aan tegen hun huwelijk? Wat hebben ze geleerd over het omgaan met conflicten? Dreigt de geschiedenis van de vorige generatie zich te herhalen? Tijdige relatietherapie kan helpen om achtergebleven vaardigheden te ontwikkelen voordat het mis gaat.

Ook juridische voorlichting in dit stadium zou latere conflicten minder ingewikkeld kunnen maken: soms trachten vaders hun gezag pas te regelen als er problemen zijn.

Wat preventief ook van belang is, is om gevoelig te zijn voor de eerste signalen van onevenwichtigheid in het gezin. Op dit moment is het nog zo, dat een ouder die alleen op het consultatiebureau komt zelden wordt gevraagd waar de partner is en hoe het daar mee gaat – laat staan dat gevraagd wordt hoe het met de partnerrelatie gaat. Ouders dienen door verloskundigen en consultatiebureaus altijd samen uitgenodigd te worden en komt er maar eentje, dan is doorvragen op z'n plaats.

Een zwangerschap verandert het huwelijk. Voorlichting en gesprek daarover is gepast.

6 Kansen voor preventie bij de start van de scheiding

Op het moment dat de onafwendbaarheid van een scheiding duidelijk wordt, kan veel stress voorkomen worden door ouders te begeleiden bij de vraag hoe ze het aan de kinderen gaan vertellen. Dan kunnen kinderen één verhaal te horen krijgen, zonder verwijten van de ene ouder aan de andere (want hoewel de ouderlijke liefde bekoeld is, de kinderlijke liefde is dat meestal niet) en bovendien vergezeld van de verzekering dat zij (de kinderen) niet de schuld zijn van deze calamiteit.

Soms moet ondersteuning niet 'vraaggericht' zijn maar 'vraagstellend'.

Zo zijn er ook belangrijke zaken te melden over het belang van intensieve omgang bij heel jonge kinderen en over wat je beter niet kan doen bij de scheiding als het om de kinderen gaat. In de huidige zorg voelt niemand het als zijn verantwoordelijkheid dit preventieve, voorlichtende gesprek te voeren. Een aspect van de huidige visie op zorg, het 'vraaggericht werken' leidt hier tot schade: 'vraagstellend werken' zou nu op z'n plaats zijn.

7 Kansen voor preventie bij het vormgeven van de scheiding

Ouders gaan als partners uit elkaar, maar moeten als ouders een nieuw evenwicht zien te vinden. Het wettelijk verplicht ouderschapsplan is bedoeld om dat evenwicht mede vorm te geven en betrokkenheid van beide ouders te bevorderen. De verwachtingen ten aanzien van dat plan zouden echter vanuit een pedagogisch perspectief goed doorgesproken moeten

worden. Dat plan betreft namelijk geen regels die je voor eens en altijd kan opstellen, want de ouders gaan (verder) veranderen, de kinderen ontwikkelen zich en ook de omstandigheden zijn niet allemaal te voorzien. Het plan kan daarom alleen werken als onderdeel van de communicatie tussen de gescheiden ouders, niet als een juridisch vaststaand stel regels. De begeleiding bij het opstellen van het plan zou de ouders vooral moeten helpen transparant en constructief over hun wensen te communiceren en niet voornamelijk gericht zijn op het vastleggen van afspraken. Ouders hebben daarbij veel behoefte aan ondersteuning bij het hanteren van hun eigen stress.

Het ouderschapsplan is een middel; communicatie is het doel.

8 Een pedagogisch perspectief naast het juridische

Juridische aspecten zijn van groot belang bij een scheiding: het huwelijk is nu eenmaal een juridische constructie om een aantal zaken te regelen als mensen gaan samenwonen. Dat er standaard juristen bij betrokken zijn is dus logisch. Maar waarom is het niet even logisch dat er standaard (ortho)pedagogen bij betrokken zijn als het welzijn van de kinderen in het geding is? Juristen hebben als taak de belangen van betrokkenen te verdedigen. Maar wanneer twee ex-partners met elk een eigen jurist naast zich hun belangen gaan verdedigen, wordt het gevecht aangewakkerd – en het gezamenlijk belang, namelijk dat van het kind, raakt in het gedrang. De hoge kosten verergeren bovendien de materiële problemen en de lange wachttijden in juridische procedures verergeren de onzekerheid en bijbehorende pijn en woede (wie zou anderhalf jaar op de uitspraak over z'n gebroken been willen wachten? Maar bij gebroken relaties is zo'n wachttijd schering en inslag). Dat betekent: langduriger stress – precies datgene wat zo beschadigend is voor de kinderen. Het opstarten van eindeloze procedures of het weigeren te verschijnen of te antwoorden zou daarom begrensd dienen te worden. De herhuisvesting en de alimentatie dienen ter wille van de kinderen zo snel mogelijk geregeld te zijn. Gemeentebestuur en wetgeving kunnen hier een rol in spelen.

Langdurige procedures zijn schadelijk voor de kinderen.

9 Erkenning van de complexiteit

Om uit het juridische gevecht te komen, verwijzen rechters regelmatig naar *mediators*. Dat is op zich terecht want goede communicatie is belangrijker dan gelijk krijgen, zoals hierboven werd gesteld. Toch mislukken heel veel van die trajecten, waarna de juridische draad weer wordt opgepakt, met alle gevolgen van dien. Waar alle mogelijkheden zijn uitgeput is dat dan ook inderdaad de enige weg. Een echte oplossing wordt langs die weg echter zelden gevonden. Want dat er een taai conflict ontstaat heeft vaak geen juridische grond. Veeleer is er sprake van peilloos verdriet en niet te reguleren woede als gevolg van vroegere pijnlijke ervaringen – soms van vóór het huwelijk, namelijk vanuit de eigen opvoeding. Kindermishandeling nu kan een verband hebben met mishandeling vroeger. Hechttingsproblemen kunnen van de ene generatie op de andere worden overgedragen. Complexe rouw kan een rol spelen. Er kan sprake zijn van persoonlijkheidsproblematiek bij de ouders. Ook culturele verschillen tussen de partners kunnen een rol spelen. Door de combinatie van belastende factoren raakt een ouder uiteindelijk zodanig uit evenwicht dat

rustig nadenken over de gevolgen voor hun kinderen en rustig nadenken over welk gedrag van hem/haar verlangd wordt (erg) moeilijk wordt. De emotionele en relationele vaardigheden schieten dan te kort om adequaat invulling te geven aan de verantwoordelijkheid om een omgeving voor het kind te creëren waarin het kan gedijen, ontwikkelen, spelen, leren, groeien en hulp vragen.

De realiteit dient onder ogen gezien te worden: niet al deze problemen zijn oplosbaar. Maar het is ook realiteit dat er regelmatig kansen worden gemist. Dat komt voor een deel (paradoxaal genoeg) doordat de blik van veel zorg- en hulpverleners te exclusief is gericht op het kind. Maar vaak is het helpen van de ouders de beste manier om het kind te helpen. Waar huisartsen, wijkteams, mediators, advocaten en rechters met echtscheidingen geconfronteerd worden, is samenwerking met gezinsmaatschappelijk werk, pedagogen, gedragswetenschappers in jeugdhulp, jeugdzorg en de (jeugd-)geestelijke gezondheidszorg daarom van groot belang. Veel opleidingen (en zeker die van mediators) geven nog te weinig aandacht aan psychische problematiek bij ouders die scheidingen uit de hand kunnen doen lopen. De Transitie Jeugdzorg biedt een kans om deze deskundigheid dichterbij de laagdrempelige vormen van zorg te brengen, dus ook bij de Consultatiebureaus, de Centra voor Jeugd en Gezin, de Wijkteams en de Ouder-Kind-Adviseurs op de scholen. Consultatie zou ook makkelijk moeten zijn voor een ieder die ouders begeleidt bij de opstelling van het ouderschapsplan.

Niet alle problemen van ouders zijn oplosbaar, maar met meer inzet van specialisten zouden minder kansen gemist worden.

10 Scheidingen en de school

Betrokkenheid van ouders is van belang voor het welslagen van de schoolcarrière van het kind. Hoe regel je dat bij een scheiding? Van scholen vraagt het discipline altijd helder te hebben door wie de leerling wettelijk vertegenwoordigd wordt. Het schooldossier dient zo ingericht te zijn dat ouders inzage kunnen krijgen in de ontwikkeling van het kind, zonder iets te lezen over hun ex-partner. Tenzij er juridisch iets anders is vastgesteld, dient de school beide ouders actief en direct (dus niet via de andere ouder of via het kind) te informeren over activiteiten en ontwikkeling. Zoiets vastleggen in een protocol is op zich nuttig maar het naleven daarvan is natuurlijk waar het om gaat.

Scholen verdienen ondersteuning in de communicatie met ouders.

Van scholen wordt steeds meer gevraagd om gedrags- of emotionele problemen te onderkennen en aan te pakken. Daarbij wordt in een voortvarende aanpak nog wel eens verzuimd goed in het dossier te kijken om de voorgeschiedenis te onderzoeken. Dan worden gedragsproblemen soms niet goed begrepen: kinderen reageren nogal eens laat op een scheiding, bijvoorbeeld omdat ze dan pas de hoop op hereniging loslaten, of omdat ze pas kunnen rouwen als hun ouders weer bedaard zijn.

Diverse schoolactiviteiten kunnen met minimale aanpassingen een vorm krijgen dat ze kinderen de ruimte geven – als ze die willen benutten – om te praten over wat hen bezig houdt. De school kan ook een logische plek zijn waar cursussen voor ouders en kinderen

worden gegeven. Het is nuttig om te investeren in deskundigheidsbevordering van scholen op dit punt.

11 Samenvattend

Ook zonder veel te veranderen aan onderwijs en zorg zijn er tal van kansen om kinderen te beschermen tegen de gevolgen van echtscheiding. Het vraagt een verbreding, maar ook een verlegging van de blik. Echtscheiding krijgt in de uitvoering van de zorg te weinig aandacht en wordt regelmatig te simpel en te eenzijdig aangepakt. Een actieve preventieve houding bij jonge ouders en bij dreigende scheidingen, een systeemgerichte blik zowel voor, tijdens als na de scheiding en aandacht voor de persoonlijke geschiedenis van de ouders en de kinderen en de daaruit voortvloeiende complexiteit is noodzakelijk.

Concrete voorstellen zijn daarom:

- de overheid dient structureel actieve preventieve voorlichting over ouderschap te bevorderen en te financieren,
- echtscheiding hoort op de agenda van alle sociale opleidingen, met aandacht voor de noden van kinderen én ouders,
- in zorg en onderwijs dient altijd de blik op beide ouders te zijn gericht,
- de overheid dient structureel mogelijk te maken ouders tijdig te helpen – nog voordat ze zelf problemen ervaren – bij het vormgeven van hun gescheiden ouderschap,
- kies in begeleiding van scheidende ouders meteen een pedagogisch perspectief naast het afhandelen van alle noodzakelijke juridische kwesties,
- spreek ouders aan op hun verantwoordelijkheid als ouders en begrens weigerachtig gedrag,
- begeleid het opstellen van het ouderschapsplan zodanig dat het een onderdeel van de communicatie wordt en niet iets waar steeds conflicten om ontstaan,
- heb daarbij oog voor de psychische nood van de individuele ouder (zoals trauma's en persoonlijkheidsproblemen),
- zoek samenwerking tussen eerstelijnsvoorzieningen en de geestelijke gezondheidszorg, zodat consultatie en verwijzing laagdrempelig kan verlopen,
- zorg dat therapeutische hulp betaalbaar is,
- ondersteun de scholen met nascholing op het gebied van communicatie met gescheiden ouders, signalering van mogelijk echtscheidingsgerelateerde problemen en het bieden van ondersteuning,
- wees bij gedrags- en emotionele problemen bij kinderen alert op de rol van de scheiding en de problemen die ouders hebben bij het vormgeven van hun gescheiden ouderschap.

*Gerda de Boer
Sanne Kanselaar
Jurjen A. Tak
James Rijnders*

Samenvatting: Een visie op scheidingen die leiden tot problematisch ouderschap

Bijdrage aan de *divorce challenge*, 15 november 2016

Gerda de Boer, Sanne Kanselaar, Jurjen Tak, James Rijnders

Echtscheiding is een ingrijpende gebeurtenis in het leven van volwassenen. Er zijn veel gevolgen, op veel gebieden: lichamelijk, psychisch, sociaal en materieel. Voor kinderen is de echtscheiding een serieuze risicofactor voor hun ontwikkeling. Met name het voorkomen van langdurige conflicten zou deze risico's sterk verminderen.

Als het conflict eenmaal is losgebarsten is het moeilijk de schade te beperken. Er zijn echter nog veel onbenutte kansen voor preventie. Het lijkt er op dat de professionele zorg echtscheiding te lang als een natuurverschijnsel heeft gezien, waar weinig aan is te doen. Maar er is veel te verbeteren, door de ouders beter te begeleiden (en de aandacht niet alleen op het kind te richten) en door een pedagogisch perspectief te kiezen als het om de belangen van het kind gaat (in plaats van echtscheiding primair juridisch te bekijken).

Iedere zorgverlener zou de blik vanaf het eerste moment op *beide* ouders gericht dienen te houden. Komt een ouder niet mee, is dat reden om door te vragen.

Bij zwangerschapscursussen, op consultatiebureaus en Centra voor Jeugd en Gezin zou het goed zijn niet alleen pedagogische begeleiding te geven, maar ook te kijken naar de effecten van het ouderschap op de partnerrelatie. Ook het op tijd stellen van de vraag of het gezag wel goed geregeld is, zou conflicten kunnen beperken. Bij de eerste signalen van een echtscheiding is voorlichting van belang over de omgang met hun jonge kind in die situatie.

Een actieve houding is dus gewenst, niet het wachten op een hulpvraag maar vraagstellend werken. Zo kan op tijd voorlichting gegeven worden, bijvoorbeeld over de wijze waarop aan de kinderen verteld wordt dat hun ouders gaan scheiden.

Juridische procedures zijn nodig bij echtscheiding (het huwelijk is immers een juridische constructie) maar een denkkader waarin het verdedigen van eigen belangen voorop staat wakkert de strijd aan ten koste van het kind. De juridische situatie dient uiteraard helder te zijn, maar het kind vraagt ook een pedagogische kijk die gericht is op de kwaliteit van het leven. Daarom is het raadzaam het ouderschapsplan op te stellen onder begeleiding van iemand met pedagogische expertise. De focus ligt dan ook meer op transparant communiceren en de behoeften van het kind, wat gewenster (en ook reëler is) dan het eenmalig eenduidig vastleggen van afspraken.

Een scheiding waarbij het pedagogisch besef bij ouders beperkt is, blijkt vaak gecompliceerd te zijn door problemen uit de voorgeschiedenis van de ouders, zoals hechtingsproblemen of persoonlijkheidsproblemen. Tijdige herkenning hiervan vraagt scholing van juristen, mediators en hulpverleners in de eerste lijn, maar ook een soepeler samenwerking met de geestelijke gezondheidszorg.

Bijzondere aandacht hierbij is geboden voor de school, die immers met alle betrokkenen te maken heeft. Duidelijke regels voor de communicatie zijn hier van belang: zoals altijd beide ouders onafhankelijk van elkaar informeren, en goed op de hoogte zijn van de juridische

positie van betrokkenen. De school heeft daarnaast ook zeker een taak in het signaleren van problemen bij de betrokken kinderen, die soms langere tijd na de scheiding zichtbaar worden.

Het is de taak van iedere betrokkene in onderwijs, zorg en ondersteuning oog te houden voor de rol van echtscheiding in de ontwikkeling van jeugdigen en voor de problemen die ouders (kunnen gaan) ondervinden in het vormgeven van hun gescheiden ouderschap.

Concrete voorstellen zijn daarom:

- de overheid dient structureel actieve preventieve voorlichting over ouderschap te bevorderen en te financieren,
- echtscheiding hoort op de agenda van alle sociale opleidingen, met aandacht voor de noden van kinderen én ouders,
- in zorg en onderwijs dient altijd de blik op beide ouders te zijn gericht,
- de overheid dient structureel mogelijk te maken ouders tijdig te helpen – nog voordat ze zelf problemen ervaren – bij het vormgeven van hun gescheiden ouderschap,
- kies in begeleiding van scheidende ouders meteen een pedagogisch perspectief naast het afhandelen van alle noodzakelijke juridische kwesties,
- spreek ouders aan op hun verantwoordelijkheid als ouders en begrens weigerachtig gedrag,
- begeleid het opstellen van het ouderschapsplan zodanig dat het een onderdeel van de communicatie wordt en niet iets waar steeds conflicten om ontstaan,
- heb daarbij oog voor de psychische nood van de individuele ouder (zoals trauma's en persoonlijkheidsproblemen),
- zoek samenwerking tussen eerstelijnsvoorzieningen en de geestelijke gezondheidszorg, zodat consultatie en verwijzing laagdrempelig kan verlopen,
- zorg dat therapeutische hulp betaalbaar is,
- ondersteun de scholen met nascholing op het gebied van communicatie met gescheiden ouders, signalering van mogelijk echtscheidingsgerelateerde problemen en het bieden van ondersteuning,
- wees bij gedrags- en emotionele problemen bij kinderen alert op de rol van de scheiding en de problemen die ouders hebben bij het vormgeven van hun gescheiden ouderschap.